

UOT 78.03

ÇİNGİZ AXUNDOV*

NAXÇIVANDA MUSİQİ TƏHSİLİ SİSTEMİNİN İNKİŞAFI

Məqalədə Naxçıvanda musiqi təhsili sisteminin yaranmasından, təhsil sistemində milli musiqi alətləri ilə yanaşı Avropa musiqi alətlərinin də tədrisinin vacib olduğundan, bu sahəyə göstərilən dövlət qayğısından, təhsilin inkişafından, yaranmış müvəqqəti problemlərdən və onların aradan qaldırılması yollarından bəhs olunur.

Açar sözlər: *Musiqi məktəbləri, sovet dövrü, üçpilləli təhsil sistemi, muğam operası, ansambl.*

Qədim dünya mədəniyyətinin beşiyi sayılan Şərqdə, o cümlədən Azərbaycanda və onun ayrılmaz hissəsi olan Naxçıvanda əsrlər boyu musiqi şifahi ənənələrə əsaslanaraq inkişaf etmişdir. El havaları, xalq mahnıları, yallılar, rəqslər, aşıq musiqisi və dünya musiqi mədəniyyətinin möhtəşəm abidələrindən sayılan muğamlarımız məhz bu yolla nəsil-dən-nəsilə ötürülərək bu günümüzdə gəlib çatmışdır. Müxtəlif musiqi aləti ifaçıları, xanəndələr, aşıqlar müəyyən ifaçılıq səviyyəsinə çatdıqdan sonra öz ustadlarından öyrəndiklərini və yaradıcılıq təcrübəsində püxtələşdirdiklərini gənc davamçılara öyrətmiş, xalq musiqisini yaşatmış, zənginləşdirmişlər.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan professional musiqisinin əsasını qoyan Üzeyir Hacıbəylinin musiqi təhsilinə xüsusi diqqət yetirirdi. Məhz onun təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə 1921-ci ildə Bakıda ilk “Musiqi Akademiyası”, 1922-ci ildə musiqi məktəbi, 1924-cü ildə musiqi texnikumu açılır. O, bu tədris ocaqlarında dərs demək üçün o vaxtlar Azərbaycanın da daxil olduğu “Sovetlər birliyinin” ən məşhur ifaçı-pedaqoqlarını dəvət edir. Üzeyir Hacıbəylinin təşkil etdiyi üçpilləli təhsil sistemi professional musiqiçilər hazırlanmasında öz effektini verir. Artıq keçən əsrin 30-cu illərinin əvvəlindən Bakıda o zamanki ittifaqın ərazisində öz ifa səviyyəsinə görə sayılıb- seçilən professional musiqi kollektivləri yaranır.

Üzeyir Hacıbəylinin paytaxtımızda mədəniyyət sahəsində gedən bu prosesləri Azərbaycanın digər bölgələrinə də tətbiq etməyə çalışır. Belə ki, məhz onun təşəbbüsü ilə Naxçıvanda 1938-ci ildə musiqi məktəbi açılır. İlk zamanlar burada yalnız milli musiqi alətləri tədris olunurdu. Sonrakı illərdə bu məktəbdə fortepiano, skripka, klarnet, truba ixtisasları üzrə siniflər açılır. Təsnifatına görə Avropa musiqi alətləri sayılan, sadaladığımız bu alətlərin tədris olunması da Üzeyir Hacıbəylinin tövsiyələri ilə bağlıdır. O, 1921-ci ildə çap etdirdiyi “Azərbaycanda musiqi-maarifçiliyinin vəzifələri” adlı proqramlı məqaləsində yazırdı: “Biz Azərbaycan türklərinə Avropa musiqisini öyrənmək üçün bu qədər vaxt, enerji və vəsait sərf etməyə dəyərmi? Bəli. Bu lazım və vacibdir. Çünki, biz Avropa musiqisini öyrənərək, əsrlər boyu inkişaf etmiş, dünya sivilizasiyasına dahi yaradıcılar vermiş və heç bir millətin buna biganə qala bilməyəcəyi dünyəvi, bəşəri incəsənəti öyrənirik”. Məhz Avropa musiqi incəsənətində olan formaları Azərbaycan musiqisinə tətbiq edən Üzeyir Hacıbəyli Şərqi ilk operasını (opera janrının yeni forması olan “Muğam operası”nı) yaradır. Sonrakı illərdə operetta, musiqili komediya, romans, orkestr üçün fantaziya, onun tələbələrinin yaratdıqları simfonik muğamlar, simfonik poemalar, simfoniya, müxtəlif musiqi kollektivləri üçün yazılmış instrumental musiqi, xor kollektivləri üçün yazılmış oratoriya, kantatalar Azərbaycan musiqisini dünya profesional musiqi arenasına çıxartdı.

Bu proses öz miqyasında Naxçıvanda açılmış musiqi məktəbində də gedirdi. Beləki, bu məktəbdə təşkil olunmuş, ciddi üslubda yazılmış əsərləri ifa edən musiqi kollektivləri artıq Azərbaycan səviyyəsində tanınmağa başladı. Şəhər musiqi məktəbində yaradılmış “Xalq çalğı alətləri orkestri” 1964-cü ildə Azərbaycan üzrə keçirilən müsabiqənin qalibi olur və birinci yer

tutaraq paytaxt Bakının bir çox musiqi məktəblərində nümunəvi konsert proqramı ilə çıxışlar edir. Bu kollektivin yaranmasında və repertuarın qurulmasında Azərbaycan Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi görkəmli pedaqoq, bəstəkar, dirijor, ictimai xadim R. Məmmədovun rolu əvəzsizdir. O, uzun illər Naxçıvan musiqi məktəbinə rəhbərlik etmiş, bir çox musiqiçilərin yetişməsində, onların təhsil almasında, ümumiyyətlə Naxçıvan mədəniyyətinin inkişafında müstəsna xidmətlər göstərmişdir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının yaranmasının 50 illik yubileyində məhz onun hazırladığı orkestri dünya şöhrətli dirijor, maestro Niyazi bəyənmiş və həmin orkestrlə Üzeyir Hacıbəylinin “Koroğlu” operasına “Uvertüra”-nı ifa etmişdir. Bu illər ərzində instrumental və orkestr musiqisi ilə yanaşı Naxçıvanda xor sənəti də inkişaf etməkdə idi. Bu sahədə Azərbaycan Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi, professor S.Məmmədovanın rolunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Onun təşkil etdiyi xor kollektivləri respublika paytaxtının konsert salonlarında yadda qalan, möhtəşəm konsertlər vermişlər.

Bu uğurları görən, o zamanlar Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi işləyən Heydər Əliyev Naxçıvan musiqi ictimaiyyəti nümayəndələrinin xahişini nəzərə alıb, 1975-ci ildə Naxçıvan şəhərində musiqi texnikumunun açılmasına göstəriş verir və bu hadisə Naxçıvan musiqisinin inkişafına yeni bir təkan vermiş olur. Bu tədris ocağının açılması şəhərimizdə artıq, professional musiqi kollektivlərinin yaradılmasına zəmin yaradır. Məhz bu təhsil ocağının məzunları sayəsində Naxçıvan Dövlət Filarmoniyası yaradılır, onun tərkibində “Xalq çalğı alətləri orkestri”, “Kamera orkestri”, “Mahnı və rəqs ansamblı” fəaliyyət göstərməyə başlayır. Bu kollektivlər Naxçıvan şəhəri və Naxçıvan Muxtar Respublikası rayon mərkəzləri ilə yanaşı vaxtaşırı Azərbaycanın digər rayonlarında da konsert proqramları ilə çıxış edirdilər. Keçən əsrin 80-ci illərinin sonlarından başlayan siyasi proseslər Naxçıvan musiqi təhsili sitemindən də yan keçmədi. Bu xüsusilə Avropa musiqi alətləri tədrisində özünü göstərdi. Kadr çatışmamazlığı səbəbi ilə hətta filarmoniyanın kamera orkestri fəaliyyətini dayandırmalı oldu. Əsasən klassik musiqinin təbliği üçün nəzərdə tutulmuş bu kollektivin olmaması, ümumiyyətlə filarmonik fəaliyyət strukturunun qorunub saxlanmasını şübhə altına alırdı. Çünki, həm keçmiş sovetlər birliyində, həm də digər Avropa ölkələrində bu cür konsert birliklərini milli musiqi ilə yanaşı ümumiyyətlə, klassik musiqisini də təbliğ etmək üçün maliyələşdirirdilər.

Ümummillil liderimiz Heydər Əliyevin 90-cı illərdə Naxçıvana qayıtması həm Naxçıvan torpağını, həm Naxçıvan əhalisini xilas etdiyi kimi, uzun illər ağır zəhmət bahasına yaradılmış Naxçıvan mədəniyyətini də xilas etdi. Mən özüm də həmin illərdə filarmoniyanın kamera orkestrinin ştatında fəaliyyət göstərən, minimal tərkib- “Simli kvartet” şəklində olan kollektivə diqqət və qayğının şahidi olmuşam.

İllər keçdi Muxtar Respublika rəhbərliyinin mədəniyyətə olan diqqəti ilbəlil artdı. 1998-ci ildə Naxçıvan mədəniyyətini yüksək səviyyəli, ali təhsilli musiqi kadrları ilə təmin etmək üçün Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri cənab Vasif Talıbov Naxçıvan Dövlət Universitetinin nəzdində “İncəsənət fakültəsi”nin açılması haqqda göstəriş verdi. Həmin fakültə lazımı musiqi alətləri və texniki avadanlıqla təmin edildi. Bu diqqət və qayğıdan ruhlanan, bunun məsuliyyətini hiss edən fakültənin müəllim və tələbələri tədris prosesinə kömək edən mühim amillərdən olan, ixtisasından asılı olmayaraq hər bir ifaçının inkişafına kömək edən, müntəzəm konsert proqramları ilə yanaşı, Azərbaycan musiqisinin ən qiymətli incilərindən sayılan iri həcmli səhnə əsərlərinə də müraciət edirdilər. Muxtar Respublikanın dövlət tədbirlərində böyük uğurla nümayiş etdirilən Üzeyir Hacıbəylinin “Leyli və Məcnun” operasından fraqmentlər buna misal ola bilər. Avropa musiqi alətləri və milli musiqi alətlərinin vəhdətindən yaradılmış tələbə orkestri öz tembr çalarları və milli koloritə malik səslənməsi ilə seçilirdi. Bu tamaşa haqqında universitetə gələn qonaqlar çox yüksək fikir söyləyirdilər. Azərbaycan respublikasının Xalq artisti, professor, bəstəkar Aqşin Əlizadə və Bakı Musiqi Akademiyasının rektori, SSRİ Xalq

artisti, professor Fərhad Bədəlbəylinin bu fakültənin işinə verdiyi qiymət biz musiqiçi müəllimlər üçün daha önəmli idi.

Bu tamaşanın uğurundan ruhlanan müəllim və tələbələr sonrakı illərdə Üz.Hacıbəyovun bütün dünyanı fəth edən, Azərbaycanı bütün dünyaya tanıdan digər bir əsərinə - “Arşın mal alan” operettasına müraciət etdilər. Musiqisini hamının əzbər bildiyi, librettosundakı hər bir qəhrəmanın söylədiyi cümlələrin el arasında aforizmə dönmüş olduğu bu operettanın hazırlanması daha məsuliyyətli idi. Həmin fakültənin ümumi gücü ilə universitetin tarixinə qızıl hərfərlə yazılmış bu tamaşa hazırlandı. “Arşın mal alan” operettası universitetin incəsənət sahəsindəki uğurlarını tək Naxçıvan əhalisinə, tək universitetə gələn mötəbər qonaqlara deyil, Qara dənizin cənub sahillərindən başlamış uzaq Sibirə qədər olan geniş bir coğrafi məkanda nümayiş etdirdi. Hər tamaşadan sonra getdikcə püxtələşən bu şedevr əsər universitetin “vizit kartına” çevrilmişdi. Qardaş Türkiyənin bir çox universitetlərində göstərilən bu tamaşa və Naxçıvan universitetində incəsənətə olan bu qayğıkeş münasibət həmin şəhərin ictimaiyyəti arasında böyük rezonans doğuraraq oranın universitetlərində də musiqi ilə əlaqəli kafedra və fakültələrin açılmasına səbəb oldu.

İllər ötdü, həyatda hər şeyin əbədi olmadığı kimi “İncəsənət fakültəsinin” də şan-şöhrəti tədricən söndü. Bunun bir çox səbələri vardır: əsrin əvvəlində Üz.Hacıbəyovun yaratdığı üçpilləli təhsil sisteminin pozulması, səriştəsiz hazırlanmış tədris planları, zəif təşkilatçılıq və s. Bu səbəblərin hamısının aradan qaldırılması mümkündür. Çox arzu olunardı ki, musiqi məktəbləri, musiqi kolleci və universitetin incəsənət fakültəsi musiqi ixtisası üzrə kadr hazırlığında əlaqəli işləsinlər. Bir nöqtədən idarə olunacaq planlı kadr hazırlığına ehtiyac var. Naxçıvan mədəniyyətinə lazım olan ixtisaslar üzrə kadrlar hazırlanmalıdır. O zaman çoxillik yaradıcılıq ənənələrinə malik olan Naxçıvan Musiqili Dram teatrında yalnız dram əsərləri deyil, musiqili əsərlər də - opera, operetta, müziki, musiqi komediyaları da tamaşaya qoymaq, Dövlət Filarmoniyasında fəaliyyət göstərən musiqi kollektivlərinin tam tərkibini komplektləşdirmək olar.

“İncəsənət” fakültəsi müəllimlərinin əksəriyyəti yaradıcı insanlardır. Onların amalı, məqsədi universitetin indiyə kimi qazandığı uğurları bərpa etmək, yeniliklər yaratmaq və onları inkişaf etdirməkdir. Biz yalnız və yalnız bu yolla Muxtar Respublika rəhbərliyinin bizə, təhsilə, təhsil işçilərinə, mədəniyyətə olan qayğısına cavab vermiş olarıq.

ƏDƏBİYYAT

1. А. Абдуллаев “Очерк истории исполнительства на духовых инструментах европейского типа”. Баку: «Адилоглы», 2003 г.
2. С.Вəzirov “İllərin nəğmə yaddaşı”, Bakı 2001.

**Naxçıvan Dövlət Universiteti,
Azərbaycan Respublikasının xalq artisti,
professor,
e-mail: axundovchingiz@gmail.com*

Chingiz Akhundov

Development of music education system in Nakhchivan

This article discusses the creation of a musical education system in Nakhchivan, the importance of teaching European musical instruments along with national musical instruments in

the educational system, the state's concern in this area, the development of education, temporary problems and ways to overcome them.

Keywords: *Music schools, soviet period, three-level education system, mugam opera, ensemble.*

Чинкиз Ахундов

Развитие системы музыкального образования в Нахчыване

В этой статье обсуждается создание системы музыкального образования в Нахчыване, важность обучения европейских музыкальных инструментов наряду с национальными музыкальными инструментами в системе образования, забота государства в этой области, развитие образования, временные проблемы и пути их преодоления.

Ключевые слова: *Музыкальные школы, советский период, трехуровневая система образования, мугамная опера, ансамбль.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Ərtegin Salamzadə tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma:

İlkin variant 07.02.2020

Son variant 19.03.2020